

AMUDARYO DARYOSI SUVIDAN FOYDALANISH MASALALARI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)

Abduniyozova Shaxrizoda Axmad qizi – Termiz davlat universiteti
magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amudaryo daryosi suv resurslaridan foydalanish masalalari Surxondaryo viloyati misolida ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida Amudaryo suvining viloyat qishloq xo‘jaligi, irrigatsiya tizimlari va iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, Amu–Surxon irrigatsiya tizimlari, suv omborlari va magistral kanallarning hudud suv ta‘minotidagi ahamiyati yoritildi. Maqolada suv resurslaridan oqilona foydalanish, zamonaviy sug‘orish texnologiyalarini joriy etish hamda suv taqsimotini samarali boshqarish Surxondaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi barqarorligini ta‘minlovchi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berilgan.

Tayanch so‘zlar: Amudaryo, Surxondaryo viloyati, irrigatsiya, suv resurslari, sug‘orish, Amu–Surxon tizimi, suv ombori, qishloq xo‘jaligi, melioratsiya, paxtachilik

ISSUES OF USING AMU DARYA RIVER WATER (ON THE EXAMPLE OF SURKHANDARYA REGION)

Abduniyozova Shaxrizoda Akhmad kizi – Master's student of Termez
State University

Abstract. This article scientifically analyzes the issues of using the water resources of the Amu Darya River on the example of Surkhandarya region. During the research, the role of Amu Darya water in the agriculture, irrigation systems and economic development of the region was studied. In addition, the importance of the Amu–Surkhan irrigation systems, reservoirs and main canals in regional water supply was highlighted. The article substantiates that rational use of water resources, introduction of modern irrigation technologies and effective water distribution management are among the main factors ensuring agricultural sustainability in Surkhandarya region.

Keywords: Amu Darya, Surkhandarya region, irrigation, water resources, irrigation systems, Amu–Surkhan system, reservoir, agriculture, melioration, cotton growing.

Markaziy Osiyo mintaqasida suv resurslari strategik ahamiyatga ega bo‘lib, ular qishloq xo‘jaligi va iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Amudaryo daryosi mintaqaning eng yirik suv arteriyasi sifatida O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim o‘rin egallaydi. Respublikamizning janubiy hududi hisoblangan Surxondaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi asosan sug‘orma dehqonchilikka tayanganligi sababli Amudaryo suvlaridan samarali foydalanish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Surxondaryo viloyati tabiiy-iqlim sharoitining quruq va issiq bo‘lishi sababli sug‘orish tizimlari hudud iqtisodiyotining asosiy tayanchi hisoblanadi. Viloyatda Amudaryo suv resurslari asosida shakllangan irrigatsiya tarmoqlari paxtachilik, g‘allachilik, bog‘dorchilik va sabzavotchilikning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, suv resurslaridan noto‘g‘ri foydalanish, suv yo‘qotishlari, tuproq sho‘rlanishi va meliorativ muammolar ham mavjud bo‘lib, bu holat ilmiy tadqiqotlarni yanada kuchaytirishni talab etadi.

Mazkur maqolada Amudaryo daryosi suvidan foydalanishning Surxondaryo viloyati iqtisodiyoti va qishloq xo‘jaligidagi ahamiyati, irrigatsiya tizimlarining hudud rivojlanishidagi o‘rni hamda suv resurslarini boshqarishning zamonaviy yo‘nalishlari tahlil qilinadi.

Amudaryo Markaziy Osiyoning eng yirik va sersuv daryolaridan biri bo‘lib, mintaqa davlatlari iqtisodiyoti hamda qishloq xo‘jaligi rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Daryo Panj va Vaxsh daryolarining qo‘shilishidan hosil bo‘lib, asosan qor va muzlik suvlari bilan to‘yinadi. Shu sababli Amudaryoning suv rejimi mavsumiy xarakterga ega bo‘lib, yoz oylarida suv miqdori ortadi, qish mavsumida esa kamayadi. Bu holat sug‘orma dehqonchilik uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Surxondaryo viloyati O'zbekiston Respublikasining eng janubiy hududlaridan biri hisoblanib, hududning tabiiy-iqlim sharoiti qishloq xo'jaligini sug'orish asosida rivojlantirishni talab qiladi. Viloyatda Amudaryo suv resurslari asosida shakllangan irrigatsiya tizimlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy tayanchi hisoblanadi. Ayniqsa, paxtachilik, g'allachilik, sabzavotchilik va bog'dorchilik tarmoqlari bevosita Amudaryo suvlariga bog'liq holda rivojlanmoqda.

Surxondaryo viloyatida Amudaryo suvlarini taqsimlashda Amu–Surxon irrigatsiya tizimlari muhim o'rin egallaydi. Mazkur tizim orqali viloyatning ko'plab tumanlari sug'orish suvi bilan ta'minlanadi. Hududda To'palang–Qoratog' irrigatsiya tizimi, Surxon–Sherobod irrigatsiya tizimi hamda Amu–Zang magistral kanali faoliyat yuritadi. Ushbu irrigatsiya tarmoqlari minglab gektar sug'oriladigan yerlarni suv bilan ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Amu–Zang irrigatsiya tizimi Surxondaryo viloyatining janubiy hududlarini suv bilan ta'minlovchi yirik inshootlardan biri hisoblanadi. Ushbu tizim orqali Amudaryo suvlari nasos stansiyalari yordamida yuqoriga ko'tarilib, kanallar orqali ekin maydonlariga yetkaziladi. Natijada cho'l va qurg'oqchil hududlarda sug'orma dehqonchilik rivojlantirilgan hamda yangi yer maydonlari o'zlashtirilgan.

Viloyatda suv resurslarini boshqarishda suv omborlarining ham ahamiyati katta. Jumladan, Janubiy Surxon suv ombori, Uchqizil suv ombori, To'palang suv ombori va Oqtepa suv omborlari vegetatsiya davrida suv taqchilligini kamaytirishga xizmat qiladi. Ushbu suv omborlari orqali suv resurslari mavsumiy tartibga solinib, qishloq xo'jaligi tarmoqlarining barqaror ishlashi ta'minlanadi.

Sug'oriladigan yerlarning kengayishi Surxondaryo viloyatida agrar tarmoqlarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, paxtachilik viloyat iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, paxta hosildorligi bevosita sug'orish tizimlariga bog'liqdir. Shu bilan birga, bug'doy, arpa,

makkajo‘xori, sabzavot va poliz ekinlari yetishtirishda ham Amudaryo suvlaridan keng foydalaniladi.

Biroq suv resurslaridan foydalanish jarayonida ayrim ekologik va meliorativ muammolar ham kuzatilmoqda. Xususan, suvning ortiqcha sarflanishi, kanallardagi suv yo‘qotishlari, tuproq sho‘rlanishi va yer osti suvlari sathining ko‘tarilishi qishloq xo‘jaligi samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim hududlarda kollektor-drenaj tizimlarining yetarli darajada ishlamasligi natijasida meliorativ holat yomonlashmoqda.

So‘nggi yillarda Surxondaryo viloyatida suv resurslaridan samarali foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, tomchilatib sug‘orish, yomg‘irlatib sug‘orish hamda lazerli yer tekislash texnologiyalarining joriy etilishi suvni tejash va hosildorlikni oshirish imkonini bermoqda. Kanallarni betonlashtirish va nasos stansiyalarini modernizatsiya qilish orqali suv yo‘qotishlarini kamaytirish choralari ko‘rilmoqda.

Amudaryo suv resurslaridan oqilona foydalanish Surxondaryo viloyati iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Suv xo‘jaligi tizimlarini takomillashtirish, zamonaviy irrigatsiya texnologiyalarini keng joriy etish va ekologik muammolarni bartaraf etish orqali hudud qishloq xo‘jaligi samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Amudaryo daryosi Surxondaryo viloyati qishloq xo‘jaligi va iqtisodiy rivojlanishining asosiy suv manbalaridan biri hisoblanadi. Daryo suvlari asosida viloyatda sug‘orma dehqonchilik rivojlanib, paxtachilik, g‘allachilik, bog‘dorchilik va sabzavotchilik tarmoqlari kengaygan. Shu bilan birga, suv resurslaridan samarali foydalanish, suv yo‘qotishlarini kamaytirish hamda zamonaviy sug‘orish texnologiyalarini joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Amudaryo suvlarini oqilona boshqarish Surxondaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi barqarorligini ta‘minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Suv resurslaridan foydalanish sohasida davlat boshqaruvi va nazorat tizimini yanada takomillashtirish hamda suv xo‘jaligi obyektlari xavfsizligini ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. PF-6200-son. 07.04.2021. <http://lex.uz/docs/-5360449>

2.Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston demokratik o‘zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda - Toshkent: O‘qituvchi MU MCHJ, 2021. 184 b.

3.Allanov Q.A., Abdimo‘minov B.O “Global iqlim o‘zgarishi, uning oqibatlari va unga moslashish” Termiz, 2018

4.Nizomov A., Nugmanova A., Matnazarov A. “O‘zbekiston tog‘ muzliklari” Toshkent, 2016

5.Umarova M.H. Surxondaryo geografiyasi.-Darslik. Surxonashr. 2024.